

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Wydział Psychologii

Warszawa, dn. 11.08.2020

Prof. dr hab. Emilia Łojek
Katedra Neuropsychologii Klinicznej i Psychoterapii
Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego
Stawki 5/7 00-183 Warszawa

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
MGR ALEKSANDRY MAŃKOWSKIEJ

Tytuł rozprawy: *Zmiany przestrzennego orientowania uwagi wzrokowej u seniorów, dializowanych pacjentów z przewlekłą niewydolnością nerek i osób po udarze mózgu: implikacje teoretyczne i kliniczne*

Promotor: dr hab. Michał Harciarek, prof. UG

Rozprawa doktorska pani mgr Aleksandry Mańkowskiej opiera się na sześciu artykułach opublikowanych w trzech prestiżowych czasopismach naukowych (IF od 1,44 do 3,09) *Aging, Neuropsychology and Cognition* (jeden artykuł), *Journal of International Neuropsychological Society* (dwa artykuły) oraz *Cognitive and Behavioral Neurology* (trzy artykuły). Wszystkie opracowania mają charakter empiryczny i są pracami wieloautorskimi, przy czym w czterech z nich mgr Mańkowska występuje jako pierwszy autor. W pięciu publikacjach podano informację, że praca została dofinansowana z grantu NCN 2015/17/B/HS6/03951 kierowanego przez dr hab. M. Harciareka – promotora ocenianej rozprawy doktorskiej. Artykuły zostały opublikowane w latach 2017-2020.

Główny trzon materiałów przedstawionych do recenzji obejmuje: „Skrócony opis rozprawy doktorskiej przedstawionej w formie spójnego tematycznie zbioru artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych”, „Oświadczenia współautorów publikacji” oraz kopie wspomnianych artykułów naukowych.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) „rozprawę doktorską może stanowić samodzielna i wyodrębniona część pracy zbiorowej, jeżeli wykazuje ona indywidualny wkład kandydata przy opracowywaniu koncepcji, wykonywaniu części eksperymentalnej, opracowaniu i interpretacji wyników tej pracy, odpowiadający warunkom określonym w ust. 1.”

O spełnieniu powyższych wymagań świadczą deklaracje współautorów wskazujące, że indywidualny wkład mgr Mańkowskiej w powstawanie omawianych publikacji był znaczący i największy w przypadku Jej prac pierwszoautorskich, gdzie obejmował: opracowanie koncepcji, metodologii, zbieranie danych empirycznych, ich interpretację. W odniesieniu do dwóch prac, w których mgr Mańkowska występuje jako kolejny współautor Jej wkład jest wyraźnie mniejszy, ale istotny, gdyż dotyczył w jednym przypadku tworzenia koncepcji badania, a w drugim – interpretacji danych. W ustawie niestety nie uwzględniono znaczenia pracy, jaką autor musi włożyć w przygotowanie manuskryptów do druku, szczególnie jeśli chodzi o publikacje w wysokopunktowanych, międzynarodowych czasopismach naukowych. W przypadku każdego z omawianych artykułów mgr Mańkowska istotnie przyczyniła się do pisania i poprawiania tekstu manuskryptów, co moim zdaniem, również świadczy o Jej wysokich kompetencjach jako badacza.

Publikacje składające się na rozprawę doktorską mgr Mańkowskiej prezentują spójny tematycznie cykl badań nad zdolnościami uwagi wzrokowo-przestrzennej w różnych populacjach – u osób w podeszłym wieku, pacjentów po udarze mózgowym, chorych z przewlekłą niewydolnością nerek leczonych hemodializą oraz w populacji ogólnej.

We wszystkich pracach widać bardzo solidne osadzenie teoretyczne badań własnych oraz świetny przegląd aktualnych badań empirycznych. Studiując charakterystykę i zmiany alokacji uwagi wzrokowej na wymiarze wertykalnym i horyzontalnym w różnych populacjach, Autorka i współautorzy weryfikują koncepcje z zakresu psychologii procesów poznawczych, neuropsychologiczne teorie starzenia się oraz modele procesów poznawczych u osób chorych psychicznie. Trzy badania Autorki i innych nad osobami w podeszłym wieku demonstrują postępującą z wiekiem centralizację procesów uwagi wzrokowej, większą precyzję w ocenie środka przestrzeni w wymiarze horyzontalnym oraz osłabianie się zjawiska przesunięcia uwagi wzrokowo-przestrzennej w kierunku lewej części pola widzenia („*pseudoneglect*”), które cechuje osoby młodsze. Co ciekawe i istotne klinicznie podobny efekt alokacji uwagi wzrokowej w wymiarze horyzontalnym w kierunku centrum pola widzenia odnotowano również w badaniu chorych dializowanych z powodu niewydolności nerek, u których na skutek przewlekłej choroby dochodzi do zmian w ośrodkowym układzie nerwowym. Kolejne badania Mańkowskiej i współautorów wykazują (jak podkreślają autorzy – po raz pierwszy), że proces starzenia się ma również wpływ na alokację uwagi wzrokowej na wymiarze wertykalnym, co polega na tendencji do postrzegania środka linii pionowej istotnie wyżej u seniorów w porównaniu do osób młodszych. Rezultaty tych niezwykle wartościowych badań interpretowane są w odniesieniu do modeli szybszego starzenia się prawej półkuli mózgu (*Right Hemi-Aging Model* – RHAM) oraz zmniejszania się asymetrii międzypółkulowej wraz z wiekiem (*Hemispheric Asymmetry Reduction in Older Adults* – HAROLD), dostarczając argumentów za słusznością tego ostatniego. Niezwykle cenne jest także studium przypadku pacjenta po udarze prawego płata skroniowego, na skutek którego u chorego zaobserwowano niespotykany dotąd objaw ignorowania górnej części przestrzeni pozoosobniczej. Ta pionierska praca, do której w zakresie koncepcji istotnie przyczyniła się również mgr Mańkowska, dostarcza argumentów za brzuszno-grzbietową organizacją procesów uwagi wzrokowej w mózgu. Ostatnia publikacja z omawianego cyklu opiera się na analizie wyników osób

zdrowych i ma na celu sprawdzenie związku pomiędzy objawami depresji a alokacją uwagi wzrokowej na wymiarze wertykalnym i horyzontalnym. Wyniki tych badań wskazują na ciekawy efekt przesunięcia uwagi wzrokowej w dół wraz ze wzrostem liczby symptomów depresji, co autorzy interpretują w odniesieniu do możliwych zaburzeń sieci spoczynkowych mózgu.

Zaprezentowane badania mają duże znaczenie dla rozumienia relacji pomiędzy mózgiem a zachowaniem, poznania neuropsychologicznych konsekwencji procesów fizjologicznego starzenia się oraz chorób przebiegających z uszkodzeniem ośrodkowego układu nerwowego. Posiadają również wartość dla praktyki psychologicznej – diagnostyki, terapii i rehabilitacji chorych z dysfunkcjami mózgu, a także psychoedukacji (m.in. w przypadku kierowców i pilotów). Ponadto na podkreślenie zasługuje fakt, że tak ciekawe i wartościowe wyniki badań uzyskano, stosując stosunkowo proste metody pomiaru neuropsychologicznego typu papier – ołówki.

Podsumowując, mgr Mańkowska i Jej promotor są wśród tych, którzy odchodzą od tradycji monografii doktorskich i przecierają trudną ścieżkę obrony doktoratu na podstawie spójnego tematycznie cyklu publikacji. Dorobek zaprezentowany przez doktorantkę w postaci sześciu świetnych artykułów naukowych bardziej przypomina oryginalne „dzieło” wymagane postępowaniu habilitacyjnym niż w przewodzie doktorskim.

Lektura całości omawianych materiałów skłania również do formułowania pytań i uwag, które przedstawiam poniżej jako wstęp do dyskusji z Autorką.

Postępująca centralizacja, fizjologiczne zawężenie peryferycznych części pola widzenia są efektem wykazywanym u seniorów od dawna. Natomiast relacja pomiędzy fizjologicznym zawężeniem pola widzenia a procesem centralizacji uwagi wzrokowej w podeszłym wieku pozostają niejasne. Przy okazji omawianych badań powstaje zatem pytanie, na ile te procesy mogą być zbieżne? Czy zakres pola widzenia w sytuacji fiksacji wzroku był sprawdzany? Czy kontrolowano tę zmienną obok zaburzeń wzroku korygowanych okularami?

W publikacjach brakuje danych o rzetelności stosowanych metod pomiaru uwagi wzrokowo-przestrzennej, co wydaje się istotne w sytuacji, gdy rekomendowane jest ich stosowanie w praktyce klinicznej w celach diagnostycznych, psychoterapeutycznych i rehabilitacyjnych.

Materiały w języku polskim dostarczone przez doktorantkę budzą wątpliwości w takim sensie, że stanowią w dużej mierze streszczenie tego, co można przeczytać w artykułach. W „Skróconym opisie rozprawy doktorskiej...” nie zawsze można doszukać się podkreślenia wkładu własnego, indywidualnych, samodzielnych przemyśleń. Jest to szczególnie potrzebne w przypadku publikacji wieloautorskich, opracowanych przy współpracy międzynarodowej, a także w oparciu o program badawczy promotora rozprawy.

Zdarza się także, że w podsumowaniu badań formułowane są za daleko idące wnioski czy tezy. Doktorantka pisze np. o tym, że badanie jest pierwszym, które w sposób empiryczny weryfikuje tezę o behawioralnych efektach wzmożonej aktywności strumienia grzbietowego u osób z większą liczbą objawów depresji, podczas gdy w pracy *de facto* nie mierzono aktywności

strumienia grzbietowego metodami neurofizjologicznymi. Jest to zatem nadal hipoteza, a nie jej empiryczna weryfikacja. Niezręczne jest także sprowadzanie złożonych przyczyn problemów motorycznych i psychomotorycznych seniorów (częstych upadków, potykania się, zmniejszonego poziomu mobilności) do obniżenia funkcjonowania procesów uwagi wzrokowej (str. 7). Zastanowienie musi budzić także sugestia Autorki co do używania bezinwazyjnych metod terapeutycznych (wykreślania środka linii) w przypadku chorych z zaburzeniami psychicznymi w kontekście informacji o silnych efektach ubocznych leczenia farmakologicznego takich osób. Sens takiego skrótowego sformułowania nie jest dla mnie w pełni jasny. Ponadto wnioskom z badań w autoreferacie powinny towarzyszyć refleksje Autorki na temat ograniczeń badań własnych, np. niskiej liczebności prób czy opierania generalnych konkluzji na studium przypadku.

Pisząc w języku polskim na podstawie tekstów w języku angielskim, należy zwracać uwagę na poprawność stosowanych zwrotów. Nie ma dolnego vs. górnego lub prawego vs. lewego pola widzenia, może być tylko dolna vs. górna lub prawa vs. lewa jego część. Czy koniecznie trzeba wprowadzać do polskiego języka naukowego wyrażenia żargonowe, makaronizmy typu „*pseudoneglect*”? Udało się uniknąć w polskiej literaturze fachowej słowa „*neglect*” („*pacjent z neglectem*”), może uda się również nie stosować wyrażenia „*pseudoneglect*”?

Kończąc, uważam, że rozprawa doktorska mgr Aleksandry Mańkowskiej oparta na cyklu spójnych tematycznie sześciu artykułów naukowych wnosi znaczący i oryginalny wkład do wiedzy z zakresu neuropsychologii i psychologii klinicznej. Rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789).

W załączeniu przekazuję również wniosek o wyróżnienie pracy doktorskiej mgr Aleksandry Mańkowskiej.